

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Het Egyptische dodengericht

van Haarlem, W.M.

Published in:

APm: Allard Pierson mededelingen

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Haarlem, W. (2010). Het Egyptische dodengericht. APm: Allard Pierson mededelingen, 101/102, 2-7.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Willem van Haarlem

Het Egyptische dodengericht

In het oude Egypte is voor het eerst een samenhangend corpus aan religieuze teksten op schrift gesteld in de 5de Dynastie van het Oude Rijk (ca. 2500 voor Christus). Het gaat hierbij om de zogenaamde Piramideteksten (zie het artikel over het Dodenboek). Hierin komt het idee van een godenrechtbank voor, waar de overledene verantwoording voor zijn doen en laten af moet leggen voor hij of zij tot het voortbestaan in het hiernamaals wordt toegelaten. In het Middenrijk (ca. 2000 voor Christus) zijn er zelfs twee verschillende rechtbanken. Het zogenaamde 'Negatieve Confessie'-oordeel berust op een religieuze traditie waarin de dodengod Osiris de hoofdrol in de rechtbank speelt. Bij de andere rechtbank steunt het oordeel op het gebruik van een weegschaal en speelt de zonnegod Re de hoofdrol. Beide rechtbanken komen voor in het Dodenboek, dat elders in dit blad behandeld wordt.

afb. 1
Dodenboek van Kenna met Negatieve Confessie en miniatuur-weegscène. Papyrus, eind 18de dynastie, ca. 1300 v. Chr. Rijkmuseum van Oudheden Leiden SR/29. © fotografie RMO Leiden

afb. 2
Isis (links) en Nephthys bewenen de Djed-zuil, het symbool van hun broer Osiris. Houten sarcofaagdeel, 21ste dynastie, 1075-945 v. Chr. APM 8103

afb. 3
Osiris, de heerser van het dodenrijk. Houten sarcofaagdeel, 21ste dynastie, 1075-945 v. Chr. APM 8102

DE 'NEGATIEVE CONFESSIE'

Osiris zit doorgaans het eerste rechterscollege voor, dat verder maar liefst 42 goden telt. Dit aantal heeft te maken met Spreuk 125 uit het Egyptische Dodenboek, waarbij de overledene 42 zonden opnoemt, die hij of zij *niet* begaan heeft (de zogenaamde 'Negatieve Confessie', afb. 1). Voor iedere zonde heeft hij een aparte godheid, met soms een raadselachtige naam, als aanspreekpunt. De zonden volgen hier:

1. Gegroet, Maker van grote passen uit Heliopolis, ik heb niet gezondigd;
2. Gegroet, Vuromkranste uit Cher-Aha, ik heb niet geroofd;
3. Gegroet, Goddelijke Snavel uit Hermopolis, ik ben niet hebzuchtig geweest;
4. Gegroet, Schaduwverslinder uit de grotten waar de Nijl ontspringt, ik heb niet gestolen;
5. Gegroet, Verschrikkelijk Uiterlijk uit de Dodenstad, ik heb geen mensen gedood;
6. Gegroet, Leeuwenpaar uit de hemel, ik heb niet met maten geknoeid;
7. Gegroet, Vuursteenog uit Letopolis, ik heb geen verkeerde dingen gedaan;
8. Gegroet, Achteruitgaande Vlam uit Memphis, ik heb geen eigendommen van de god gestolen;
9. Gegroet, Bottenbreker uit Herakleopolis, ik heb geen leugens verteld;
10. Gegroet, Vlamenzaaier uit Memphis, ik heb geen voedsel weggenomen;
11. Gegroet, Grotbewoner uit het Westen, ik ben niet slecht gehumeurd geweest;
12. Gegroet, Schitterend uit de Fayum, ik heb geen overtredingen begaan;
13. Gegroet, Bloedverslinder uit het slachthuis, ik heb geen goddelijk vee gedood;
14. Gegroet, Ingewandenslinder uit de Hal van de Dertig Rechters, ik heb geen woekerwinsten behaald;
15. Gegroet, God van de Waarheid uit de Hal van de beide Waarheden, ik heb geen broodrantsoenen geroofd;
16. Gegroet, Achteruitloper uit Bubastis, ik heb niemand afgeluisterd;
17. Gegroet, Schitterende uit Heliopolis, ik ben niet praatziek geweest;
18. Gegroet, Dubbel Kwaadaardige uit Busiris, ik heb geen ruzie gemaakt, behalve als het mijn bezit betrof;
19. Gegroet, Amenti uit het Slachthuis, ik heb geen overspel gepleegd;
20. Gegroet, Die ziet wat hem gebracht wordt uit de tempel van Min, ik ben niet onkuis geweest;
21. Gegroet, Vorst der vorsten uit Nehatu, ik heb niemand geïntimideerd;
22. Gegroet, Vernietiger uit het Meer van Xoïs, ik heb geen grenzen overschreden;
23. Gegroet, Spraakbevelhebber uit het heiligdom, ik ben niet heetgebakerd geweest;
24. Gegroet, Kind uit het district van Heqa-Anedj, ik ben niet doof geweest voor de waarheid;
25. Gegroet, Spraakbeschikker uit Oenes, ik heb geen moeilijkheden gemaakt;
26. Gegroet, Basti uit de Geheime Stad, ik heb geen onrecht door de vingers gezien;
27. Gegroet, Achteruitkijker uit het Graf, ik heb niets seksueel verkeerd gedaan, ik heb geen homoseksualiteit begaan;
28. Gegroet, Vuurbeen uit de Schemering, ik heb niet gehuicheld;
29. Gegroet, Duistere in de Duisternis, ik heb niet geruzied;
30. Gegroet, Offerbrenger uit Sais, ik ben niet gewelddadig geweest;
31. Gegroet, Heer der gezichten uit Ndjefet, ik ben niet opvliegend geweest;
32. Gegroet, Aanklager uit Oetjenet, ik heb mijn karakter niet verkeerd voorgesteld, ik heb de god niet gewassen;
33. Gegroet, Heer van de beide hoorns uit Assioet, ik heb niet geroddeld;
34. Gegroet, Nefertem uit Memphis, ik heb niets verkeerd gedaan, ik heb geen kwaad gedaan;
35. Gegroet, Niets-overlater uit Busiris, ik heb geen kwaad gesproken van de koning;
36. Gegroet, Die doet wat hij wil, ik heb niet in het water gewaad;
37. Gegroet, Ihi uit de Noen, ik heb mijn stem niet verheven;
38. Gegroet, Bevelhebber van de mensen uit Sais, ik heb geen kwaad gesproken van de god;
39. Gegroet, Neheb-Nefert in zijn tempel, ik ben niet opgeblazen geweest;
40. Gegroet, Neheb-Kaoe in de stad, ik heb geen onderscheid gemaakt tussen anderen en mijzelf;
41. Gegroet, Opperichte slang uit zijn kapel, ik heb niet veel nodig gehad, behalve van mijn eigen bezit;
42. Gegroet, Armbringer uit het Dodenrijk, ik heb mijn stadsgod niet belasterd.

Behalve wat dubbele vermeldingen en zonden die wij niet helemaal meer begrijpen, verschilt deze lijst niet eens zoveel van de Tien Geboden (zie blz. 28). Een verschil is dat in de Tien Geboden de houding van de mens tegenover God voorop staat. De overeenkomsten zijn te vinden in de Geboden die betrekking hebben op intermenselijke verhoudingen, omdat de Negatieve Confessie daar ook vooral over gaat. Daar blijkt wel uit dat het Joods-christelijke gedachtegoed geen monopolie heeft op de moraal.

De Griekse schrijver Diodorus Siculus bericht in zijn *Bibliothek van de Geschiedenis* (eerste eeuw voor Christus), dat bij iemands begravenis dit oordeel letterlijk zo wordt uitgevoerd met 42 rechters. Hij vervolgt: "Voordat de kist met het lichaam aan boord [van de veerboot] wordt gebracht, geeft de wet iedereen toestemming om de dode ter verantwoording te roepen. Als er nu iemand opduikt die een beschuldiging uit, en aantoonde dat de dode een slecht leven heeft geleid, dan maken de rechters hun beslissing openbaar en wordt het lichaam de gebruikelijke begravenis geweigerd; maar als blijkt dat de aanklager een ongerechtvaardigde beschuldiging heeft geuit, wordt hij zwaar gestraft". Deze onschuldverklaring moet zelfs voorafgaan aan het Mondopeningsritueel (zie blz. 14). Andere bronnen maken ook melding van getuigen in het voordeel van de overledene. Zo wordt als het ware (een deel van) het Dodengericht al in de 'Bovenwereld' voltrokken in plaats van in de Onderwereld. In hoeverre dit een late ontwikkeling is of dat dit al eerder voorkwam, is niet duidelijk.

HET OORDEEL MET DE WEEGSCHAAL

Pas vanaf de 11de dynastie (ca. 2000 voor Christus) verschijnt ook de weegschaal als een essentieel onderdeel van het Dodengericht in de Onderwereldliteratuur (afb. 1,4). De bijbehorende rechtbank kan verschillende vormen aannemen, al naar gelang de verschillende religieuze tradities in het land. Hij bestaat doorgaans uit de zonnegod Re van Heliopolis als voorzitter en de zogenaamde *Enneade*, een groep van negen goden, doorgaans bestaande uit respectievelijk de schepper-god Atoem, de luchtgod Sjoen en de watergodin Tefnet, de aardgod Geb en de hemelgodin Noet, de zusters Isis en Nephthys (afb. 2) en hun broers, de dodengod Osiris (afb. 3) en Seth. Los van het feit dat ze al voor kunnen komen in de Enneade, kunnen ook de goden Atoem of Nefertem, en zelfs de overleden farao de rechtbank voorzitten. Daarnaast kunnen ook nog de vier Horuszonen Hapy, Doeamoetef, Kebehsenoef en Amset als begeleiders en bijzitters een rol

afb. 4
Dodenboek van Asetweret met weegscène,
Ptolemaïsche tijd, 332-30 v. Chr. Rijksmuseum
van Oudheden Leiden AMS 41/17. © fotografie
RMO Leiden

afb. 5
Twee Horuszonen en Thot die de dode
voorgeleiden. Houten sarcofaagpaneel, Late Tijd,
664-332 v. Chr. APM 8104

afb. 6
De Godin van het Westen. Bodem van een houten
sarcofaag, 21ste dynastie, 1075-945 v. Chr.
APM 16.500

afb. 7
Hartscarabee met spreuk. Steen, 21ste dynastie,
1075-945 v. Chr. APM 8823

spelen (afb. 5), net zoals de Godin van het Westen (waar in verband met de ondergaande zon de Onderwereld gelokaliseerd is) (afb. 6) en de goden Maät, Anoebis, Horus en Thot (afb. 8-10,12). Dat wisselt met tijd en plaats. De rechtszitting speelt zich doorgaans af op een plaats die aangeduid wordt als ‘De Hal van de beide Maäts (= Waarheden)’. Het voornaamste attribuut is natuurlijk een grote weegschaal met aan één zijde van de verticale balk een loodje aan een touw, dat wanneer het een hoek van 90 graden met de horizontale balk maakt een exact evenwicht aanduidt. Het hart van de overledene wordt afgewogen tegen de veer van de godin Maät als symbool van de waarheid en de orde. De schrijver-god Thot, Anoebis of Horus kunnen allen de bediener van de weegschaal zijn. Thot is verder altijd aanwezig om het resultaat vast te leggen (afb. 1,4).

OPROEP AAN HET HART

Een curieuze Dodenboekspreek (30a en b) betreft een oproep aan het hart om niet tegen de overledene te getuigen voor de rechtbank bij de weegceremonie, alsof het hart los staat van de dode: “Spreuk om het hart van [naam van de dode] zich niet tegen hem te laten verzetten in het domein van de god. Hij zegt: Mijn hart van mijn moeder, mijn hart van mijn moeder, mijn borst die ik op aarde had, treed niet als getuige tegen mij op voor de Heren van de Offers. Zeg niet tegen mij ‘Hij heeft het echt gedaan’ over wat ik heb gedaan. Beschuldig mij niet tegenover de grote god van het Westen. Heil aan u, mijn hart; heil aan u, mijn borst; heil aan u, mijn ingewand. Heil aan u, goden die de gekrulden voorzitten, en pak uw scepters. Vertel Re mijn goede daden, en beveel me aan bij de slangengod Nehebkau. Zie, hij is begraven tussen de groten, voortlevend op de aarde, en niet stervend in het westen (waar de zon ondergaat) maar daar een gezegende wordend”. In Spreuk 30b wordt daar nog onder meer aan toegevoegd: “Wees niet zwaarder dan ik voor de hoeder van de weegschaal”. Vaak staat dit op een zogenaamde hartscarabee (afb. 7) die op de borst van de mummie wordt gelegd recht boven het hart dat na het mummificeren in de mummie is teruggeplaatst.

HET OORDEEL

Als alles in orde is, moet dat een exact evenwicht opleveren. Daarover moet de rechtbank beslissen en dan ook een uitspraak doen. Naast de al genoemde leden van die rechtbank is de overledene zelf, al dan niet vergezeld door zijn Ba (= levenskracht, zie blz. 15), uiteraard ook aanwezig. Daarnaast speelt een van de volgende goden een rol: Horus (afb. 9), Anoebis (afb. 10), Maät (afb. 12) of de Godin van het Westen (afb. 6). Deze geleidt hem dan voor als een soort parketwachter. Zijn persoonlijke schikgodinnen Meschenet, Shai en Renenet zijn daarbij als getuigen vaak ook van de partij. Bij een positieve uitspraak van de rechtbank, volgend op een weegresultaat waarbij het hart in evenwicht is met de veer, mag de overledene zich verheugen op een aangenaam voortbestaan, maar bij een negatieve uitslag staat het vreselijke monster Amnet al klaar om hem te verslinden (afb. 11). Hier, op de sarcofaag van Teuris (zie blz. 8) ziet zij er uit als een soort leeuw, maar meestal wordt ze afgebeeld als deels krokodil, deels leeuw en deels nijlpaard. Op een enkele afbeelding zien we de ongelukkige al in de muil van Amnet. Een alternatief is om in de Vuurzee te verdwijnen, of aan andere ‘helle’-straffen onderworpen te worden. Overigens blijkt in veel gevallen dat men er praktisch automatisch van uitgaat, dat de dode ongeschonden uit het weegschaal-oordeel te voorschijn komt.

DE FARAO

Voor farao's golden andere regels, zoals blijkt uit de ‘Onderwereldboeken’ *Amdoeat* (‘Dat wat in de onderwereld is’), het *Poortenboek* en het *Holenboek*, die vaak op de wanden van de koningsgraven van het Dal der Koningen op de Westoever van Luxor/Thebe zijn weergegeven. Deze lijken weer terug te gaan op de Piramideteksten die ook voor de farao bestemd waren (zie blz. 13)

LITERATUUR

Chr. Seeber, Untersuchungen zur Darstellung des Totengerichts im alten Ägypten, *Münchener Ägyptologische Studien* 35 (1976)

afb. 8
De schrijver-god Thot als ibis. Brons en albast.
Nieuwe Rijk, omstreeks 1000 v. Chr. APM 1675

afb. 9
Mummie van een Horusvalk. APM 12.973

afb. 10
De dodengod Anoebis. Glas, 3de - 2de eeuw v. Chr.
APM 7720

afb. 11
Het monster Amnet. Detail van de sarcofaag van
Teuris. Hout, 2de eeuw n. Chr. APM 7069

afb. 12
Maät, de godin van de Waargeid. Detail van stèle
uit de tijd van keizer Domitianus, 81 - 96 n. Chr.
APM 7764

Summary

The Judgment of the Dead was an elaborate judicial process for the ancient Egyptians. The first court procedure was the Negative Confession where the deceased was obliged to deny 42 specific transgressions in order to pass. There are indications that this was a real procedure and not just a virtual one. In the second test the Scales of Justice played an important role. The heart of the deceased was weighed against the Feather of Truth and both had to be in balance. If the deceased passed these judgments unequivocally, he was free to continue to the hereafter. Kings followed a different routine, however.

